

# Tarihsel Süreç İçerisinde Çocuk ve Çocukluk Kavramları

MEHMET SAĞLAM\*

NERİMAN ARAL\*

## Özet

Yaşam zincirinin doğal ve değişmez halkalarından biri olarak algılanan çocukluk kavramı, değişik toplumlarda, tarihin farklı evrelerinde hatta aynı toplumun farklı kesimlerinde değişik anlamlar taşımaktadır. Bilimsel alandaki ilerlemeler, insan hakları konusunda yapılan çalışmalar ve gelişimsel bakış açısının ortaya çıkması ile çocuğa ait bütün tanım ve kavramlar değişim geçirmiştir. Çocukluk kavramı uzun yıllar boyunca henüz yetişkin olmamış, kendi kararlarını alamayan, biyolojik bir geçiş dönemi olarak tanımlanmıştır. Çocukluk, geçici, eksik bir duruma indirgenmiş, bu anlayışın sonucu olarak da bağımsız bir varoluşa sahip olmayan, niteliksiz bir sistem ortaya çıkmıştır. Orta Çağ'da çocuklara gösterilen ilgi sınırlı olmakla birlikte burjuvazinin ortaya çıkması, çocuklara ilişkin algının değişmesine neden olmuş, paralelinde bilimde meydana gelen ilerlemeler ve humanistik görüşün etkileri ile bugünkü çocuk ve çocukluk anlayışının temelleri atılmıştır. Gelişimsel bakış açısının getirdiği kazanımlar çocuk ve çocukluk kavramına çok önemli katkılar yapmış olmasına rağmen günümüz toplumu bilim ve teknolojiye ilerledikçe çocukları yalnızlığa iterken çocukluk kavramını da sanal mekanlara hapsedmiştir. Çocuk ve çocukluk kavramının tarihsel süreç içerisinde yaşadığı değişimlerin anlaşılması çocuğa ve çocukluğa ilişkin algının olumlu yönde gelişmesine katkı sağlayacaktır. Bu nedenle çalışmada tarihsel süreç içerisinde çocuk ve çocukluk kavramlarının incelenmesi amaçlanmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Çocuk, Çocukluk, Çocuk Kavramı, Çocukluk Kavramı, Çocuk Hakları

## Abstract

Childhood concept, which is perceived as one of the natural and unchangeable part of life cycle, refers various meanings for different societies, in different phases of the history, and even in different parts of the same society. All definitions and concepts related to the child has been changed as a result of the developments in

science, studies done about human rights, and the emergence of developmental perspective. For years the childhood concept was defined as a biological transitional period in which the child still couldn't become an adult and decide for himself. Childhood was degraded to a temporary, deficient situation; as a result of this understanding an unqualified system which doesn't have an independent existence occurred. Although the interest towards child was limited during the middle ages, the emergence of bourgeoisie led to a change in the perception. Additionally, thanks to the developments in the scientific field and with the effects of humanistic view, the basics of today's understanding of child and childhood were founded. Although the gains brought by developmental perception made very important contributions to child and childhood concept; in today's society with the progress in the field of science and technology, the children are isolated from the society and the concept of childhood is confined to the virtual environments. Understanding the changes of child and childhood concept throughout the historical process will make a great contribution in the development of a positive perception regarding child and childhood. Therefore, the aim of this study is to analyze child and childhood concepts in the historical process.

**Keywords:** Child, Childhood, Child Concept, Childhood Concept, Child Rights

## Giriş

İnsanın, gelişim süreci içerisindeki en özel ve en masum hali olan çocukluk dönemi, geçmişten günümüze bilim insanlarının, düşünürlerin, din adamlarının, devlet yöneticilerinin, eğitimcilerin, çocukla ilgilenen hemen herkesin kendi bakış açısını ortaya koyarak tanımlamaya çalıştığı özel bir dönemdir. Çocuğu ve çocukluk dönemini tanımlamaya çalışanların masumiyetten bilişsel yapıya, cinsellikten fiziksel gelişime dayanan çeşitli açıklamalar yaptıkları, ancak tanımların hepsinde ortak bir biçimde çocukları yetişkinlerden ayırmaya çalıştıkları görülmektedir. Çocuğa ve çocukluk dönemine ilişkin tanımlarda tarihsel süreç içerisinde farklılıklar görülebilir. Yaşam zincirinin doğal ve değişmez halkalarından bir olarak algılanan çocukluk kavramının, değişik toplumlarda, tarihin farklı evrelerinde hatta aynı toplumun farklı kesimlerinde değişik anlamlar taşıdığı dolayısıyla çocukluk kavramının toplumsal bir kavram olup diğer toplumsal kavramlar gibi norm ve değerlerden etkilendiği bildirilmektedir (Tan, 1989).

Antik döneme bakıldığında çocuklara nasıl yaklaşıldığına ilişkin yeterli bilgi bulunmadığı, gelişim süreci içinde özel bir dönem olmasına rağmen bu döneme yeterince ilgi gösterilmediği ve bebeklik ile yaşlılık arasında kalan hemen her çağı içeren bir kavram olarak kullanıldığı ifade edilmiştir

(Postman, 1995: 16; Akyüz, 2012: 19). Orta Çağ'da ise çocukluk kavramının var olmadığı, ancak bunun çocukların sevilmediği ya da önemsenmediği anlamına gelmeyip çocukluğun kendine has özellikleri ile ilgili bilinçten yoksun olmak anlamına geldiği bildirilmektedir (Postman, 1995: 16-17; Giddens, 2000: 68-69; Sözer, 2003). Çocukluk kavramına ilişkin düşüncelerin Batı'da 16. yüzyıldan itibaren somut bir biçimde gelişmeye başladığı, 17. yüzyılla birlikte çocuğun masumiyeti ve zayıflığının vurgulandığı, ancak başlangıçta çocukluk kavramına dahil edilmedikleri belirtilmektedir (Taşkın, 2006). İkinci dünya savaşının çocuklara olan etkisi ve çocukların mağduriyetinin yoğun biçimde görülmesi ile başta Avrupa ülkeleri olmak üzere birçok ülkenin çocuklar konusunda daha hassas hareket etmeye başladığı ifade edilmektedir (Hamon, 2006: 53-54). Bu hassasiyet çocuğa olan bakışı etkileyerek çocuk kavramının, çocuğun gelişimsel özelliklerini dikkate alarak yeniden tanımlanmasını sağlamıştır. Bilimsel alandaki ilerlemeler, insan hakları konusunda yapılan çalışmalar ve gelişimsel bakış açısının ortaya çıkması ile çocuğa ait bütün tanım ve kavramlar değişim geçirmiş ve 20. yüzyıl, "Çocuk Yüzyılı" olarak kendini göstermiştir (Gander ve Gardiner, 2010: 33).

Geçmiş zamanlarda çocukluğun ne anlama geldiğinin genelde yetişkinler tarafından yapıldığı ve yapılan bu tanımlamanın daha çok yetişkinliğin tersine bir tanımlama şeklinde olduğu, bu tanımlamadan yola çıkarak çocukların olgunlaşmamış, eğitilmemiş ve şekillenmemiş oldukları ifade edilirken (Akbaş ve Atasü-Topçuoğlu, 2009), bugün çocuğa ve çocukluğa yüklenen anlamlar ve bakış açıları değişmiştir. Çocuğun toplumsal bir varlık olduğunu düşünen ve tanımlamayı da bu çerçevede yapan sosyologların, çocuğun biyolojik ve fizyolojik özelliklerini öne çıkaran ve tanımlamalarını da buna dayandıran hekimlerin, çocukların ruh dünyasına odaklanan ve çocuğu bu yaklaşımla tanımlayan psikologların yaptıkları tanımlar aslında çocuğa yönelik bakış açısını ortaya koymaktadır. Bugünün dünyasında çocuğa ve çocukluk dönemine ilişkin yapılan tanımlar sosyolojik, biyolojik, fizyolojik, psikolojik tanımları da içine alan, çocuğu bireysel özellikleri ve çevresi ile bir bütün halinde değerlendiren, gelişimsel özelliklerine ve haklarına önem veren bir bakış açısı ile yapılmaktadır. Geldiğimiz bu nokta çocuklar açısından olumlu bir yer olsa da dünyanın birçok yerinde çocuğa yönelik tanımlamaların ve bakış açısının hala çocukları olumsuz etkileyen bir seviyede olduğu da bilinmektedir. Çocuğun ve çocukluk döneminin doğru bir şekilde tanımlanması ve anlaşılması, tarihsel süreç içerisinde geçirdiği aşamaların incelenmesi çocuklara yönelik yanlış uygulama ve tutumların giderilmesini sağlayarak daha mutlu çocukların dolayısıyla da daha mutlu toplumların oluşmasına katkı verecektir. Bu düşünceden

hareketle bu makalede tarihsel süreçte çocuk ve çocukluk kavramı ele alınarak incelenecektir. Bu kapsamda çocuğun tanımı, geçmişten günümüze çocuk, günümüzün çocukluk anlayışı konuları irdelenecektir.

## 2. Çocuğun Tanımı

Toplumsal yaşam içerisinde insanların birbirlerine karşı olan tutumlarının her toplumda farklılık gösterdiği gibi çocukluk olgusunun da kültürel bir yönü olduğu dolayısıyla çocuğu tanımlayacak genel bir tanım yapılamayacağı ifade edilmektedir (Öktem, 2012: 5). Zor ve önemli bir iş olan çocuk kavramının tanımlanması yapılırken bu tanımın biyolojik ve sosyolojik bilgilere dayanılarak mı yoksa pozitif hukuka göre mi yapılacağına önemli olduğu bildirilmektedir (Kök, 2002: 92-93). Çünkü yapılacak tanım yasaların ve toplumun çocuğa olan bakış açısını doğrudan etkileyecektir. Örneğin modern anlamda çocuk ve çocukluk terimlerine Orta Çağ'da rastlanmadığı, çocukluğun bebeklik ile ergenlik arasındaki yaşam evresinden çok akraba (döl) olarak ifade edildiği ve çocukların görünüşte küçük yetişkinler şeklinde algılandığı belirtilmektedir (Gander ve Gardiner, 2010: 26). Çocukluk kavramının uzun yıllar boyunca henüz yetişkin olmamış, kendi kararlarını alamayan, biyolojik bir geçiş dönemi olarak görüldüğü, bu anlayışla çocukluğun, geçici, eksik bir duruma indirildiği ve bu anlayışın sonucu olarak da bağımsız bir varoluşa sahip olmayan, niteliksiz bir sistemin ortaya çıktığı belirtilmektedir. Ayrıca bireylerin çocuklara bakış açısı ve tutumlarının, çocukların çocukluk deneyimlerinin yanı sıra yetişkin dünyasına verdikleri tepkileri doğrudan etkilediğinin altı çizilmektedir (Allison, 2001: 29-30).

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde erken yaşta reşit olma durumu hariç on sekiz yaşına kadar her insan çocuk olarak tanımlanmaktadır (Şirin, 2011: 21). Yapılan bu genel tanımın yanında farklı bakış açıları farklı çocuk tanımlarını ortaya çıkarabilmektedir. Yörükoğlu, çocuğu tanımlarken kendine özgü nitelikler yanında hızlı ve şaşırtıcı değişimler gösterebilmesini öne çıkarmaktadır (Yörükoğlu, 2011: 21). Bir başka tanımında çocuk sürekli gelişim içinde olan bir varlık olarak tanımlanırken (Altınköprü, 2003: 12) aynı zamanda kültürün devamlılığı açısından da değerli bir varlık olarak ifade edilmektedir. Türk Dil Kurumu'nun küçük yaşta kız ya da erkek olarak tanımladığı çocuk kavramı genel anlamda insan yavrusu olarak da tanımlanmaktadır (Karadağ, 2013; [www.tdk.gov.tr](http://www.tdk.gov.tr)).

Birçok hukuki metinde yer alan çocuk ya da çocukluk kavramı konusunda tartışmalar olduğu, hukukun farklı alanlarında çalışan uzmanların alanları

ile ilişkili farklı ölçütler kullanarak çocuğun yaşına, erginliğine ya da eylemlerine bağlı olarak değişik çocuk tanımları yaptıkları belirtilmektedir. İnsan yaşamının doğumdan erginliğe kadar geçen dönemini yaşayan varlık, gelişim süreci içinde olan bir insan yavrusu, henüz yeterli olgunluğa ulaşmamış ve ergin sayılmayan küçük yurttaş gibi tanımlamalarla ifade edilmeye çalışılan çocuk kavramı için yaşın küçük olmasına bağlı olarak sorumsuz ve her işlemini yapmaya yetkili bulunmayan insan tanımı yapılmaktadır (Çelik, 2005; Reid, 2011: 2-3). Yapılan bütün tanımlarda çocuğun yetişkinden farklı bir yapıda olduğunu ve dolayısıyla ona karşı gösterilecek davranış ve uygulamalarında yetişkinlerden farklı olması gerektiği bildirilmektedir (Bağlı, 2003: 276-278).

### 3. Geçmişten Günümüze Çocukluk

İnsanı ve toplumu ele alan bilimlerin karşılıklı etkileşimi ve bilgi artışı çocuğa olan ilgiyi arttırmıştır. Her toplumda ve tarihin her döneminde anne-babanın çocuk üzerinde yasal ve ekonomik yönlerden kontrol gücü vardı ancak bu güç, içinde bulunulan zamana göre farklılık göstermektedir (Tan, 1989). İlk çağlarda çocuk üzerinde mutlak bir otorite olarak kendini gösteren anlayıştan 21. yüzyılda çocuğu merkeze alan ve bir birey olarak ona saygı duyan bir anlayışa ulaşılmıştır.

Çocukluğu insan yaşamı içerisinde bir felaket olarak tanımlayan Aristo'ya göre, insan yaşamını tehlikeye sokabilecek her türlü zorluklar, hastalıklar, kazalar arasında çocukluk dönemi de bulunmaktadır. Aristo, davranışlarında akıllı kullanmadığı için erdeme ulaşamayan çocuğun kendi haline bırakıldığı takdirde mutsuzluk ve huzursuzluk ortaya çıkaracağını ifade eder. Augustin ise çocukluğu günahkârlıkla niteler ve annesinin göğsüne saldıran bebeğin, bu davranışının günahkârlığın belirtisi olduğunu ayrıca çocukların iyiliğe olan eğilimlerinin ise onların zayıflığının bir göstergesi olduğunu dile getirir (Bumin, 1983: 8). Aynı dönemde Platon çocukların profesyonel bakıcılar tarafından yetiştirildiği takdirde farklı sonuçlar ortaya çıkacağını St. Augustin'e "Bana başka anneler verin, size başka bir dünya vereyim" sözüyle ifade etmiştir (Platon, 2014: 87; Elkind, 1999: 29).

Tarihsel süreçte öncelikle Antik Yunan'da babanın çocuk üzerinde mutlak hâkimiyeti olduğu belirtilmektedir. Germenlerde ise bu hakimiyetin çocuğu öldürmeye kadar giden sınırsız bir hal aldığı ifade edilmektedir (Anonim, 2010: 12-13; Reid, 2011: 3-5; Akyüz, 2012: 19; Kırımsoy ve ark., 2013: 15). Orta Çağ'da kilise etkisi ile çocuğun yalnızca babaya ait olmadığı aynı zamanda kiliseye bağlı bir varlık olduğu kabul edilirken kilise tarafından ceza sorumluluğu yaşının yedi olarak belirlendiği ve bu yaştaki çocukların

artık çocuk olmayıp sorumsuzluklarının ortadan kalktığı kabul edilmektedir (Anonim, 2010: 12-13; Reid, 2011: 3-5; Akyüz, 2012: 19; Kırımsoy ve ark., 2013: 15).

Orta Çağ çocuklar açısından çok zor geçen bir dönem olmuştur. Bu dönemde çocukların katı disiplin anlayışı ve ağır cezalar ile karşı karşıya kaldıkları, savunma amacı ile yapılmış büyük kalelere hapsedildikleri belirtilmektedir. Ancak İngiltere’de Kraliçe Bess döneminde olduğu gibi dönemsel bazı rahatlamalar ve olumlu örneklerin olduğu da bildirilmektedir (Elkind, 1999: 8). Yine Orta Çağ’da insanların, çocukluğu yaşamın farklı bir dönemi olarak görmedikleri, altı ve on sekiz yaş arasındaki yılları belirleyici olarak kabul etmedikleri, büyüyen insanın beslenme gereksinimini dikkate almadıkları belirtilmektedir (Gander ve Gardiner, 2010: 26). Orta Çağ’da çocukları küçük yetişkinler olarak gören anlayışın dönemin sanat eserlerine de yansıdığı ve o dönemde yapılan tablolarda çocukların yetişkin kıyafetleri giyinmiş bir halde, yetişkinlere ait yüz ifadeleri ve bazen yetişkin beden oranları ile çizildikleri de ifade edilmektedir (Gander ve Gardiner, 2010: 26). Bu anlayışa uygun olarak o dönemde oyuncakların sadece çocukları yetişkinliğe hazırlamak için kullanılan araçlar olarak algılandığı da vurgulanmaktadır (Akbaş ve Atasü-Topçuoğlu, 2009). Orta Çağ’da hayat koşullarının zorluğunun yanı sıra çocuk bakımı konusundaki bilgi eksiklikleri nedeni ile bebek ve çocuk ölümlerinin çok fazla olduğu, bu nedenle altı yaşına kadar çocukların ailenin bir üyesi olarak kabul edilmediği ve ailelerinde bu yaşa kadar çocuklara bağlanmaktan çekindikleri bildirilmektedir (Gander ve Gardiner, 2010: 27).

İslamiyetten önceki Türk toplumlarında çocukların önemsendiği, çocuğu olmayan ailelerin hor görüldüğü ifade edilirken özellikle erkek çocukların eğitimi olmak üzere çocuk eğitime özel bir önem verildiği, Dede Korkut hikayelerinde de çocukların eğitiminin önemine vurgu yapıldığı ve babanın çocuk üzerinde sonsuz bir velayet hakkının bulunmadığı bildirilmektedir (Arı ve Karatepe, 2010 ve Aksoy, 2011). Orta Çağ’da Türk-İslam toplumunun Avrupa’dan farklılaştığı, çocuklara buluş çağına kadar özel bir önem verildiği ve eğitilmeleri gerektiği fikrinin ön planda olduğu, ilk yedi yaşta masumiyetlerinin öne çıktığı ve bu dönemde her türlü kötü muameleden korunmaları gerektiği, çocuklara değer vererek onlarla olumlu ilişki kurulması gerektiği, bunun yanında çocuk üzerinde ailenin özellikle de babanın belirgin bir otoritesinin de bulunduğu ifade edilmektedir (Ay, 1991; Özdemir, 2002; Sağlam, 2002). Farabi’nin 10. yüzyılda çocuklardaki bireysel farklara işaret etmesi, zihinsel eğitimin önemini vurgulaması ve gelişimde dengeye işaret etmesi dönemin çocukluk anlayışı üzerinde etkili olmuştur. Aynı dönemde İbni Sina’nın çocukta ruh ve beden sağlığına dikkat çekmesi ve çocukların ilgi ve ihtiyaçları doğrultusunda onlara yaklaşarak bu

sayede onların sevgisinin kazanılması gerektiğini vurgulaması, Gazali'nin ise çocukta davranış eğitimi pekiştirmelere dikkat çekmesi ve çocuk açısından oyunun önemini vurgulaması çocuk ve çocukluk anlayışı açısından bugünkü anlayışa benzer bir bakış açısı ortaya koymaktadır (Yavuzer, 2003: 17-20). Bunun yanında çocuğa sevgi gösterilmesinin altını çizen Gazali'nin çocuğun dinç ve zinde kalmasının yanında belleğini yenilemesinin yolunun oyundan geçtiğine işaret etmesi o dönem açısından oldukça önemli bir vurgu olarak ortaya çıkmaktadır (Koçyiğit ve ark., 2007 ve Durakoğlu, 2014). Aynı dönemlerde Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilik'inde çocuk ve eğitim konularının geniş yer tuttuğu, İbn-i Tufayl'in "Hay İbn-i Yakzhan (uyanık oğlu diri)" eserinde bir çocuğun büyüme sürecini felsefi olarak ele aldığı, Yunus Emre, Hacı Bektaşî Veli, Mevlana ve Nasreddin Hoca'nın Anadolu'da, Şeyh Saadi'nin de İran'da çocuk ve çocuğun eğitimi konularını farklı biçimlerde ele aldıkları da ifade edilmektedir (İnan, 1983). Osmanlı döneminde ise çocuğun, babanın hukuki denetim ve velayeti altında olduğu, ancak eğitimi konusunda daha çok anne ve büyükannenin sorumluluk sahibi olduğu bildirilmektedir (Aksoy, 2011).

Sanayi devriminin getirdiği yeni anlayış ile birlikte çocuklar yeni bir sorun ile karşı karşıya kalmış, başta Amerika ve İngiltere gibi gelişmekte olan sanayi ülkelerinde yoksul aile çocuklarının fabrikalar için gerekli iş gücünü sağlamak için kullanıldıkları ve küçük yaşta çalışmaya başlamalarıyla bu çocukların çocukluklarının elinden alındığı ifade edilmektedir (Spring, 2014: 58-59; Yapıcı ve Yapıcı, 2004). Teknoloji ve bilimde sağlanan ilerlemelerle birlikte, eğitilmiş insana olan ihtiyaç artmış ve sonuç olarak çocukların fabrikalardan okullara yönlendirilmeleri bir zorunluluk gibi algılanmaya başlanmıştır. Bu durumun çocuklara olan yaklaşımı etkileyerek, 19.yüzyıl sonu ile 20.yüzyıl başının çocuklara ait dünyanın yeniden ele alındığı bir zaman dilimi haline geldiği, birçok insanın, akademik yaşamını ve enerjisini çocukluğun keşfedilmesine ayırdığı belirtilmektedir (Yapıcı ve Yapıcı, 2004). İnsanın Orta Çağ'ın karanlıklarından kurtulması ile farklı bakış açıları ortaya çıkmış, özellikle insana, çocuğa, insan eğitimine ilişkin görüşler insancıl ve gelişimsel temele oturmaya başlamıştır. Aydınlanma çağı ile birlikte çocuklarında birer yurttaş olarak ele alındığı ve böylelikle babanın çocuk üzerindeki mutlak otoritesinin kırıldığı, çocuğun masum bir varlık olarak korunması gerektiği ifade edilirken sanayi devrimi sonrası ağır çalışma koşullarının ve kapitalist üretim biçimlerinin hayata geçmesinin çocukları olumsuz etkilediği belirtilmektedir (Anonim, 2010: 3-4 ve Kırımsoy ve ark., 2013: 15-16).

John Locke'nin Orta Çağ'daki anlayışa itiraz ederek çocuk zihnini tabularasa yani boş bir levha olarak tanımlaması ve bu boş levhanın aileler, öğretmenler



ve devlet tarafından şekillendirilmesi gerektiği yönündeki ifadeleri çocukluğa ilişkin anlayışın değişmesinde önemli bir adım olmuştur (Akbaş ve Atasü-Topçuoğlu, 2009). Aynı dönemde Jean Jacques Rousseau'nun kendi kendine kararlar alabilen ve bunları uygulayan, öz saygısı yüksek, kendini ifade etme konusunda sorun yaşamayan, karşılaştığı problemleri çözebilen, davranışlarını kontrol eden, barışçıl ve kendi doğaları ile uyumlu çocuklar yetiştirilmesi yönündeki görüşleri çocuğa ilişkin bakış açısında temel bir değişime neden olmuştur (Korkmaz, 2012: 19). Locke ve Rousseau gibi o dönemde başka bilim insanlarının da çocuğu önemseyen ve değer veren anlayışla dile getirdiği fikirler zamanla bir birini etkilemeye ve daha da olumlu söylemlerin oluşmasına neden olmuştur. Pastollazi ve Froebel'in eğitime ilişkin görüşlerinde çocukları öne çıkaran bir anlayış ortaya koymaları, Vygotsky ve Piaget gibi bilim insanlarının çocuğun gelişimsel yönünü öne çıkarmaları çocuklar konusunda devrim niteliğinde bir anlayış değişikliğinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Sanayi devrimi sonrası Amerika Birleşik Devletleri'nde sömürgecilik anlayışının egemenliği ile birlikte çocukların tarım alanlarında ya da ev dışında çalıştırılarak ticari kazanç olarak görüldüğü, kölelerin çocuklarının ise bu anlayışın çok uzağında olup, hayvanlarla birlikte kaldıkları ve şafaktan gün batımına kadar çalıştırıldıkları ifade edilmektedir (Elkind, 1999: 8-9). Çocuklar konusunda bir taraftan ciddi bir anlayış değişikliği yaşanırken, diğer taraftan hala çocukların sıkıntılar yaşadığı 19. ve 20. yüzyıl sona erip 21. yüzyıl başladığında dünyanın çocuklar konusunda yeni bir noktaya ulaştığı söylenebilir.

#### 4. Bugünün Çocukluk Anlayışı

Orta Çağ'da çocuklara gösterilen ilgi sınırlı olmakla birlikte burjuvazinin ortaya çıkması çocuklara ilişkin algının değişmesine neden olmuş, paralelinde bilimde meydana gelen ilerlemeler ve humanistik görüşün etkileri ile bugünkü çocuk ve çocukluk anlayışının temelleri atılmıştır (Akbaş ve Atasü-Topçuoğlu, 2009). 18. ve 19. yüzyıllarda değişmeye başlayan ve çocuğun kimliğinin ve kişiliğinin öne çıktığı yeni anlayış, çocuklar konusunda yapılan çalışmaları arttırdığı gibi yeni fikir ve değerlendirmelerinde ortaya çıkmasına neden olmuştur. Özellikle bu dönemdeki dünya savaşlarının getirdiği yıkım ve savaşların çocuklara etkisi bilim insanlarının çocuklara olan ilgisini arttırmıştır.

Freud gibi çocuğun cinsel gelişimini öne çıkaran, Piaget gibi çocuğu çok boyutlu ele alan, onun zihinsel yönünü öne çıkarıp bu süreçte çevre ile etkileşiminin önemini vurgulayan, Ericsson gibi sosyalleşmeyi öne çıkaran, yaşamın gelişimsel yönüne dikkat çekip bu süreçte çocukluk döneminin ne



derece etkili olduğunu ifade eden ve Vygostky gibi sosyal çevre ile etkileşimin çocuk üzerindeki etkilerini öne çıkaran bilim insanlarının çabaları çocukların çok boyutlu ve gelişimsel bir anlayışla değerlendirilmesini sağlamıştır (Khun ve Siegler, 2006: 4-499-624; Baran, 2011: 205). Montessori ise ailedeki çocuk algısı üzerinde önemle durarak, çocuğun durumunu efendisinin elindeki bir köle ile kıyaslayarak açıklamıştır. Buna göre Montessori, hiçbir kölenin, çocuğun ailenin mülkü olduğu kadar efendisinin mülkü olmadığını, hiçbir kölenin bir çocuğun karşılaştığı kadar sınırsız engellerle karşılaşmadığını ve insan haklarının asla çocuğun haklarında olduğu gibi hiçe sayılmadığını ifade ederek çocukların ne kadar kötü bir durumda olduğunu ifade etmeye çalışmıştır (Montessori, 1995: 8-9). Montessori gibi çocuğun kimliğini öne çıkaran bakış açıları çocuk ve çocukluk anlayışında hızlı ve önemli gelişmeler yaşanmasına neden olmuştur.

Çocuğa yönelik bakış açısında meydana gelen değişimin hukuki metinlere de girmeye başladığı ve hukuksal alanda çocuklara yönelik ilk toplumsal politika belgesinin İsviçre’de 1779 yılında bir emirname olarak ortaya çıktığı bildirilmektedir. Bu bağlamda ilk ciddi adımların ise Birinci Dünya Savaşı sonrası çocukların acil gereksinimlerini gidermek için kurulan Çocuklar İçin Uluslararası Yardım Örgütü sayesinde atıldığı belirtilmektedir. Bu örgütün daha sonra Uluslararası Çocuk Refahı Birliği adını almış ve örgütün çabaları ile 26 Eylül 1924 tarihinde Milletler Cemiyeti Genel Kurulu’nda çocuklarla ilgili ilk uluslararası ve kapsamlı belge olan “Cenevre Çocuk Hakları Beyannamesi” kabul edilmiştir. Birleşmiş Milletler’in kurulmasından sonra 10 Aralık 1948 yılında İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi kabul edilmiş, ancak bu belge içinde çocuklarla ilgili özel düzenlemelere yer verilmemiştir. Buna karşın, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ile insan hakları, çocukların hakları olarak da ilan edilmiştir. İnsan haklarının çocuk hakları olarak kabul görmesinin uygulamada sorunlar yaşanmasına neden olduğu ifade edilmiştir. Bu bağlamda çocuklara yönelik bir farkındalık uyandırabilmek için 1959 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda Çocuk Hakları Bildirgesi kabul edilmiştir. Bu bildirme ile çocukların eğitim, sağlık ve korunma gibi haklarına yer verilmiş, 1979 yılı bütün dünyada Uluslararası Çocuk Yılı olarak ilan edilmiştir. Bu çabaların en önemli adımı olarak ortaya çıkan Çocuk Hakları Sözleşmesi Birleşmiş Milletler tarafından 20 Kasım 1989 tarihinde kabul edilmiştir. Somali ve Güney Sudan’ın 2015 yılında onaylaması ile Amerika Birleşik Devletleri dışında bütün ülkeler, 195 ülke, tarafından kabul gören Çocuk Hakları Sözleşmesi çocuklar açısından en önemli belgelerden biri haline gelmiştir (Bağlı, 2002: 276-278; Topuzoğlu, 2004: 16-17; Atılğan ve Atılğan, 2009: 6-7; Akyüz, 2012: 38; Gören, 2012; Kırimsoy ve ark., 2013: 20-21).

On dokuzuncu yüzyıldan itibaren tartışmaların nesnesi haline gelen çocukların, 20.yüzyılda görünürde elde ettiği pek çok hakla birlikte tam bir tüketim “nesne”si olmaktan kurtulamadığı, dünyanın dört bir yanında çocukların suça, fuhşa, sokaklara, dokuma tezgahlarına itilmekten kurtulamadığı vurgulanmaktadır (Akbaş ve Atasü-Topçuoğlu, 2009). Bunun yanında yasal metinlerde oluşan değişimin gerçek yaşamda meydana gelen değişimin gerisinde kaldığı da görülmektedir. Gelineen noktada çocuklar toplumun çekirdeği olan ailenin en önemli unsuru haline gelirken, çocuk ve genç nüfusun önemli bir noktaya ulaşmış olması, toplumsal değişimlere en çabuk çocukların karşılık vermesi yasal zemindeki değişimin geride kalmasına zemin hazırlamıştır. Özellikle teknolojinin insan hayatına girmesi, televizyon, bilgisayar ve internet kullanımını hem çocukları hem de günümüz toplumunun çocukluk anlayışını doğrudan etkilemiştir. Çocuğu reddeden ve çocuk kavramını görmezden gelen anlayışın değişmesi ile başlangıçta “soylu ve zengin” ailelerin çocuklarına gösterilen ilgi zamanla diğer çocukları da kapsayacak şekilde genişlemiştir. Başlangıçta katı disiplin anlayışı ile çocukların eğitilmesi gerektiği yönündeki algı çocukluk çağının da bu kapsamda değerlendirilmesine neden olmuş, ancak çocukların duygusal ihtiyaçları ihmal edilmiştir. Freud, Piaget, Vygostky, Ericsson, Frobel, Montessori, Dewey ve dönemlerinin diğer önde gelen bilim insanlarının araştırmaları, çocuğu ve çocukluk çağını çok boyutlu olarak ele almaları çocuğa yönelik gelişimsel bakış açısının oluşmasına neden olmuştur. Bütün bunlar sonucunda çocukluk anlayışının son 30 yılda neoliberal politikalar ve küreselleşme ile oluşan birey, aile ve toplum gerçekliği içinde değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Asırlar boyunca yaşanan toplumsal değişimler sonucu, aynı yetişkinlik kavramında meydana gelen değişim gibi, çocukluk kavramında da değişim görülmüştür. Özellikle 20. yüzyılın sonlarında çocukluğun yok oluşunun irdelenmeye başlandığı bir sürecin ortaya çıktığı görülmektedir. Modern toplumdaki beslenen kapitalizm ve neoliberal politikaların etkisi ile tüketen çocuk imgesinin ortaya çıktığı belirtilmektedir. Bunun yanında çocukluğun yok oluşuna yönelik tartışmalarla birlikte hem geleneksel hem de modern çocukluk imgelerinin varlığından söz edildiği vurgulanmaktadır (Sormaz ve Yüksel, 2012). Elkind (1999: 34-35) ise yetişkinler tarafından akademik başarı baskısı altında tutulan çocuklara işaret ederek çocukların çocukluklarını yaşayamamasına vurgu yapmıştır. Bu bakış açısı teoride kazanılan gelişimsel bakış açısının pratikte yeterince karşılık bulunmadığı kaygılarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bunun yanında çocukluğun kaybolan ögesi olan oyuna dikkat çeken Postman, yetişkin dünyasına ait kavramlar olarak gösterdiği uçucu, uyuşturucu ve alkol içeren madde kullanımını, cinsel etkinlikler ve suça ait kavramların çocuklar arasında

görülmesi yanında yazılı, görsel ve sosyal medyada çocuğa ve çocukluğa ait kavramların tüketilmesini çocukluğun yok oluşunun bir göstergesi olarak değerlendirmektedir (Postman, 1995: 11-12).

## 5. Sonuç

Çocuk ve çocukluk kavramlarının tarihin farklı dönemlerinde değişik biçimlerde algılanmakla birlikte her zaman var olan ve köklü değişimler gösteren kavramlar olduğu görülmektedir. İlk çağlarda çocuğun doğasının yeterince anlaşılmadığı, ailenin özellikle de babanın çocuk üzerinde mutlak bir velayet hakkının bulunduğu, ancak çocukların sosyal ve duygusal ihtiyaçlarının göz ardı edildiği düşünülmektedir. Zamanla çocuğun ve çocukluğun varlığının kabul görmesine rağmen çocuğun önemsiz, çocukluğun ise boşa geçen bir zaman dilimi olarak algılandığı da belirlenmiştir. Orta Çağ'da çocukların küçük yetişkinler olarak algılandıkları, dönemin zor yaşam koşulları yanında ailelerin çocuk konusundaki bilinçlerinin yeterince gelişmemiş olmasına bağlı olarak gereken özeni görmedikleri değerlendirilmiştir. Avrupa'da kendini gösteren aydınlanma çağı, batı toplumunu karanlık bir dünyadan çıkarırken, insana dolayısıyla çocuğa olan bakış açısını da değiştirmiştir. Bu değişimin çocuğun önemsizleşmesinin, çocukluk döneminin ise değerli ve kritik bir süreç olarak algılanmasının önünü açtığı tespit edilmiştir. Aynı dönemde Türk-İslam toplumlarında çocuk ve çocukluk kavramlarının önemli düşünürler tarafından ele alındığı ve bu kavramların gelişim ve eğitim boyutları yönünden incelendiği görülmektedir. 19. ve 20. yüzyıllarda elde edilen kazanımların yanında sanayileşme ve dünya savaşlarının özellikle çocuklara olan etkisinin, çocuğa yönelik bakış açısının önemli bir noktaya taşınmasına neden olduğu düşünülmektedir. Ancak gelinen noktada çocukluğun ve çocuk kavramının önemsizleşmesindeki dengenin korunamadığı, bu dengesizlik sonucu çocuk merkezli ailelerin oluştuğu gibi çocuklarını yarıştıran ailelerin de ortaya çıktığı görülmektedir. Gelişimsel bakış açısının getirdiği kazanımlar çocuk ve çocukluk kavramına çok önemli katkılar yapmış olmasına rağmen günümüz toplumu bilim ve teknolojiye ilerledikçe çocukların yalnızlığa itildiği, çocukluk kavramının ise sanal mekanlara sıkıştırıldığı değerlendirilmektedir. Çocuk ve çocukluk kavramının tarihsel süreç içerisinde yaşadığı değişimlerin ve bunların çocuk üzerindeki etkilerinin doğru bir şekilde anlaşılmasının toplumların, devletlerin, ailelerin ve bireylerin uyarılmasını sağlayacağı ve yok olan ya da sanal dünyalara sıkıştırılan çocukların yeniden dünyaya ve gerçek hayata kazandırılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.



**\* Mehmet Sağlam**

İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi  
Çocuk Gelişimi Bölümü  
mehmet.saglam@inonu.edu.tr



**\* Neriman Aral**

Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi  
Çocuk Gelişimi Bölümü  
aralneriman@gmail.com

**Kaynakça**

- Akbaş, E. ve Atasü Topçuoğlu, R. (2009). "Modern Çocukluk Paradigmasının Oluşumu-Eleştirel Bir Değerlendirme", *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 20(1): 95-103.
- Aksoy, İ. (2011). "Türklerde Aile ve Çocuk Eğitimi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(16): 4.
- Akyüz, E. (2012). *Çocuk Hukuku Çocukların Hakları ve Korunması*, 2. Baskı, Ankara: Pegem Akademi.
- Allison, J. (2001). "Yeni Çocuk Sosyolojisinde Sorunlar, Bakış Açıları ve Uygulamalar", III. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi, Yayına Hazırlayan: B. Onur Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, s.: 27-36.
- Altınköprü, T. (2003). "Çocuğun Başarısı Nasıl Sağlanır", İstanbul: Hayat Yayıncılık.
- Anonim, (2010). "Ceza Sorumluluğunun Değerlendirilmesi Rehberi", Ankara: Önce Çocuklar Bir Adım Daha.
- Arı, B. ve Karatepe, E. (2010). "Dede korkut hikayelerinde kadın ve çocuk eğitimi", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(14): 275-284.
- Baran, G. (2011). "Çocuk Gelişimine Giriş", *Çocuk Gelişimi*, Ed: Aral, N. ve Baran, G., İstanbul: Ya-Pa, 17-49.
- Atılğan, A. ve Atılğan, Ü. E. (2009). "Çocuk Hakları Paradigması ve Çocuk Ceza Yargılamasına Hâkim Olan İlkeler Açısından Türkiye'deki Düzenleme ve Uygulamalarının Değerlendirilmesi", Ankara: İnsan Hakları Ortak Platformu Yayınları.
- Ay, M.E. (1991). İslam Hukuku Kaynaklarına Göre, Pedagojik Açından Çocuk Eğitiminde Dayak Cezasına Getirilen Sınırlamalar, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(3): 225-230.
- Bağlı, M. (2003). Türk Modernleşmesi Bağlamında Hukuk ve Yargılama: Çocuk Yargılaması, II. Ulusal Çocuk ve Suç Sempozyumu Bildiriler, Ankara: Türkiye'de Çocuklara yeniden Özgürlük Vakfı.
- Bumin, K. (1983). "Batıda Devlet ve Çocuk". İstanbul: Alan Yayıncılık.
- ÇELİK, C. (2005). "Çocuk Kavramı ve Medeni Hukuk Açısından Çocuk Haklarının Tarihi Gelişimi", *e-akademi*, 36.
- Durakoğlu, A. (2014). "Gazali'de ahlak eğitimi", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(2): 211-226.
- Elkind, D. (1999). "Çocuk ve Toplum", Çev: D. Öngen, Ankara: Ankara Üniversitesi çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.

- GanderM. J. Ve H. W. Gardiner(2010). "Çocuk ve Ergen Gelişimi", Yayıma Haz.: Bekir Onur, Ankara: İmge Kitabevi.
- Giddens, A. (2000). "Sosyoloji", Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Gören, Z. (2012). "Çocuklarintemelhaklarınınanayasalgarantisi", İstanbul TicaretÜniversitesiSosyalBilimlerDergisi,11(22): 45- 105.
- Hamon, H. (2006). "Avrupa Hukuku'nda Çocuk ve Genç Adalet Sistemi", Çocuk ve Genç Adalet Sistemi Sempozyumu, İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları, s., 51-78.
- İnan, R. (1983). "Dünyada çocuk yılı ve eğitimde çocuğa görelilik", Eğitim ve Bilim, 8, (45): 28-32.
- Karadağ, Ö. (2013). "Türkiye Türkçesi Atasözlerinde Çocuk ve Çocukluk", Millî Folklor Dergisi, 25, (98): 109-124.
- Kırımsoy, E., Acar, H., Yokuş Sevük, H., Kaynak, H., Aydın, M., Antakyalıoğlu, S., Özdemir, U., Mutlu, Y. ve Baykara Acar, Y. (2013). "Sosyal Çalışma Görevlileri İçin Eğitim Kitabı", Ankara: Türkiye'de Çocuklar İçin Adalet Projesi Yayınları.
- Kocyiğit, S., Tuğluk, M.N. ve Kök, M. (2007). "Çocuğun gelişim sürecinde eğitsel bir etkinlik olarak oyun", KKEFD(Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi), 16: 324-342.
- Korkmaz, E. (2012). "Montessori Metodu", 2. Baskı, İstanbul: Algyayın.
- Kök, A.N. (2002). "Çocuk Mahkemeleri Mevzuatı ve Adli Tıp", II. Ulusal Çocuk ve Suç Sempozyumu Bildiriler, Ankara: Türkiye'de Çocuklara yeniden Özgürlük Vakfı.
- Kuhn, D. ve Siegler, R. (2006). "Handbook of Child Psychology", Sixth Edition, Canada: John Wiley&Sons.
- Montessori, M. (1995). "Çocuk Eğitimi",Çev. G. Yücel, 4. Baskı, İstanbul: Özgür Yayıncılık.
- Öktem, D. (2012). "Türkiye'deki Çocuk Adalet Sisteminin Yönetimi ve Yaş Ayrımcılığına İlişkin Paradigmanın İncelenmesi", Türkiye'de Çocuk Adalet Sisteminin Yönetimi, İHOP, Ankara: Uluslararası Çocuk Merkezi Yayınları.
- Özdemir, Ş. (2002). "Nisâ Süresinde Aileyle İlgili Olarak Yer Alan Âyetlerin İstikrarlı Bir Aile Kurumunun Teşekkülü ve Çocuğun Eğitimi Açısından Tahlili", Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi II,3: 1-17.
- Platon, (2014). "Devlet", Çevr. N. Akbıyık, 3. Baskı, İstanbul: Antik Yayınları.
- Postman, N. (1995). "Çocukluğun Yokoluşu", Çevr. K. İnal, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Reid, A.S. (2011). "Age Of Responsibility", Ed: J.W. Chambliss, JuvenileCrimeandJustice, Los Angeles: SAGE, p:1-11.
- Sağlam, İ. (2002). "Hz. Peygamberin Çocuk Eğitiminde Öne Çıkardığı Hususlar", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 11, 2: 167-190.
- Sormaz, F. ve Yüksel, H. (2012). "Değişen Çocukluk, Oyun ve Oyuncağın Endüstrileşmesi ve Tüketim Kültürü", Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11, (3): 985 -1008.
- Sözer, A.M. (2003). "Çocukluk ve Çocuk Haklarının Tarihsel Gelişimi", Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7 (3): 179-185.
- Spring, J. (2014). "Özgür Eğitim", Çev. A. Ekmekçi, 4. Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.
- Şirin, M.R. (2011). "BM Çocuk Hakları Sözleşmesi Kitabı", İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.
- Tan, M. (1989). "Çağlar Boyunca Çocukluk", Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 22: 1
- Taşkın, Ö.Ö. (2006). "Velayette Çocuğun Yüksek Yaranı İlkesi", Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Topuzoğlu, Y.A. (2004). "Çocuk Hakları", Mağdur Çocukların Hukuksal Konumu, Ed: İstanbul Barosu Yayın Kurulu, İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları, s.: 15-22.

Yapıcı, M. ve Yapıcı, S. (2004). "Bir Değer Olarak Çocukluk", Üniversite ve Toplum Bilim, Eğitim ve Düşünce Dergisi, e-dergi, 4: 4

Yavuzer, H. (2003). "Çocuk Psikolojisi", 25. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yörükoğlu, A. (2011), "Çocuk Ruh Sağlığı", İstanbul: Özgür Yayınları.

[www.tdk.gov.tr](http://www.tdk.gov.tr) 05.01.2016 tarihinde erişildi.